

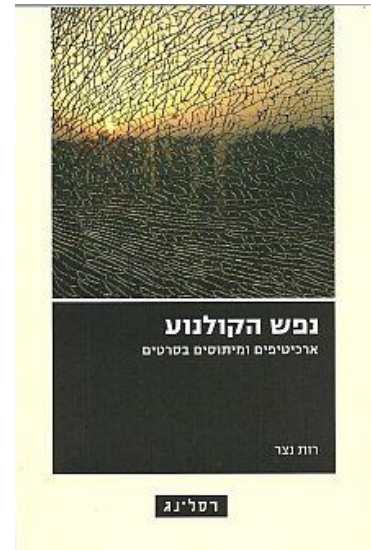
פרק מתוך 'נפש הקולנוע'

הילד כגיבור-על

הפרפר הכחול (פול 2004) כגיבור-על

הכל שלי, מאום לא קנייני,
מאום לא קנייני לזכרו,
אך שלי הוא, כל עוד אביט (אליוט 1999).

התפילה כפרפר הכחול המרפרף – מרחפת לפניו כנקודה
כחולה בכל נוף הבריאה, שאפור הוא כולה (מאנגר 1961)

בסרט הפרפר הכחול של פול (Pool 2004) מתואר מסע גיבור של ילד. הסרט מיועד במקור לילדים ולנוער, ולדברי הבמאי, הסרט מבוסס על סיפור אמיתי. מסופר בו על פיט, ילד כבן עשר, חולה בסרטן מוח, שהרופאים העריכו כי נותרו לו לחיות חודשים אחדים בלבד. פיט מפציר באוסבורן, אנטומולוג, חוקר חרקים מפורסם שהוא מעריץ, לקחת אותו אתו ליערות הגשם, כדי למצוא את הפרפר הכחול היפה ביותר עלי אדמות, מאחר שלפי האמונה, הפרפר הכחול הנדיר והחמקמק, שקשה ביותר למצוא אותו, הוא בעל כוח קסם מאגי ויכול להגשים משאלות. כאשר הם מגיעים ליער ופוגשים את הברזילאים הילידים במקום, הילידים מספרים להם שהפרפר מביא את חלומות האנשים לשמים. מנגד, ישנם האומרים שהפרפר אינו אלא מפתח אנשים ללכת לעומקי היער, שם ייבלעו על ידי כוחות הרוע וסכנות היער שאורבות להם. הסיכוי למצוא את הפרפר אפסי, כי כבר חלפה עונתו. למרות זאת, בגלל נחישותו של הילד ואמונתו בכוחות הפרפר, הם יוצאים לדרך. פיט יושב בכיסא גלגלים והם יוצאים למסע בלוויית אמו של הילד. אביו של פיט מת בהיותו בן חמש, ואנו רואים כיצד במהלך המסע פיט מאמץ את אוסבורן לאב, ואוסבורן מאמץ אותו כבנו. אוסבורן עצמו (השחקן ויליאם הרט [Hurt]) עזב את אשתו ובתו אחרי הלידה כי חש שאינו מתאים למחויבות משפחתית. בשלב זה של חייו אוסבורן רוצה לחדש את הקשר עם בתו, אבל חושש שתסרב לו. האשמה והחרטה שלו פותחים אותו למוכנות לסייע לפיט במקום לילדה שנטש. אוסבורן מעיד על עצמו שאינו טוב ביחסים. הוא מנותק מהנשים בחייו – אשתו ובתו. בהמשגה היונגיאנית, הוא מנותק מהיסוד הנשי-רגשי שמאפשר קרבה נפשית, כלומר, מהאנימה שלו, אבל בעקבות הקשר שנוצר במסע בין אוסבורן לבין פיט ואמו, אוסבורן משתנה, לבו נפתח לאנימה שלו, כלומר לרגש, ובעקבות זאת גם למחויבות רגשית.

לפני צאתם לחיפוש במעבה היער, נרקם קשר בין פיט לילדה ברזילאית בת גילו. היא מחבבת אותו, מעניקה לו שרשרת שיניים שמאפינת לוחם, צובעת אותו בצבעי לוחם ואומרת לו שהפרפר הכחול אינו הפרפר, אלא: "אתה הפרפר הכחול, אני הפרפר הכחול, הכול ביער הוא קסם כמו הפרפר הכחול". פיט מבין שרק הוא ואוסבורן צריכים לצאת לדרך, שכן אמו ושאר העוזרים אינם חדורי משימה; הוא מבין שהפרפר יתגלה רק למחפשים אחריו באמת, ואכן הוא צודק, ככתוב: "קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת" (תהלים קמ"ה: ה' י"ח). וכך שניהם יוצאים למסע החיפוש אחר הפרפר הכחול.

המסע קשה, ובדרך הם כמעט נופלים למפל עמוק. אוסבורן קצר רוח וכועס שאינם מוצאים את הפרפר, בעוד הילד סבלני ובהתנהגותו נראה בוגר ממנו. אחר כך אנו רואים אותם שוחים בחדווה יחד בבריכה טבעית ביער, ונראה שטבילה זו היא מעין היטהרות וחניכה, כלידה מחדש של הקשר ביניהם. כשהם יוצאים מהבריכה, אוסבורן אומר לפיט: "אני לא שם על מה שהרופאים אומרים. אתה תחיה!", ומחבק אותו, ובדיוק אז פיט רואה את הפרפר הכחול. אוסבורן רץ אחרי הפרפר כשפיט רכוב על גבו, וברגע שהם כמעט תופסים את הפרפר הם נופלים למערה שנראית כתהום אפלה, נאחזים בשורשים ובקושי מצליחים להינצל. אוסבורן מושך את פיט ומציל אותו מנפילה לתהום, ותוך כדי כך נפצע קשה בעצמו. פיט אומר: "הפרפר שיחק בנו" (תעתע בנו). למרות המחאה של אוסבורן, פיט ממרה את פיו ויוצא לחפש עזרה. הוא לוקח מאוסבורן מצפן ומצ'טה, שההולכים ביער זקוקים לה כדי לפלס דרך בצמחייה. פיט מצליח לזחול בכוחות עצמו ולצאת מהבור העמוק דרך מנהרה. בצאתו מהמנהרה הוא נראה כמי שנולד מחדש מרחם האדמה ובו בזמן הוא כפרפר שבוקע משלב הגולם שלו לקראת התגשמותו המלאה, והוא קם ללכת כדי להזעיק עזרה. הכורח להינצל מגייס בפיט את היכולת הפיזית ללכת על רגליו, שלא הייתה לו קודם לכן. יט משתמש במצפן שלקח מאוסבורן, והשילוב בין המצפן הפיזי למצפן הפנימי של נפשו מקנים לו את היכולת לנתב את עצמו לבדו. המצ'טה היא כחרבו של הגיבור המיתולוגי, שנאבק במפלצות ומפלס את דרכו ביער העבות של פחדיו. בינתיים אוסבורן שוכב בתחתית המערה האפלה, מביט למעלה אל עבר מקור האור שבפתח הבור ומפלל להצלה, כנאמר בפסוק: "ממעמקים קראתיך" (תהלים ק"ל: א').

בלכתו ביער, פיט שומע את קולות החיות. הוא מבועת כי נדמה לו שהוא שומע את השדים, שהרי סיפרו לו שהפרפר מושך אנשים ליער כדי שיתקפו אותם שדים. הוא אומר לפרפר הנעלם: "אתה אשם". הערב יורד ומביא אתו גשם זלעפות. הדמיון והמציאות מתבלבלים בנפשו של פיט; הוא רואה גחליליות שמורות לו את הדרך, ואחר כך נרדם ביער וחולם על שדים שמתקיפים אותו. לבסוף, אמו והילדים מוצאים אותו ביער. הם גם מצילים את אוסבורן, והילד אומר לו: "אני לא רוצה לתפוס את הפרפר. אילו תפסתי אותו הייתי מצטער".

בינתיים הפרפר הכחול מעופף בנחת, מגיע אל הילדה ונוחת על כף ידה, והיא תופסת אותו. כשהחבורה מלווה את אוסבורן הפצוע לבית החולים, היא נותנת לפיט כלוב ובו הפרפר. הילד הנרגש רוצה להמית את הפרפר על מנת לשמור אותו באוסף הפרפרים שלו, אבל ברגע האחרון הוא נזכר במה שאמר לו אוסבורן כשהיו לבדם במסע: "אתה תחיה!". הוא אומר לפרפר: "אתה תחיה!" ומשלח אותו לחופשי. בסיום הסרט מסופר לנו שאכן הגידול בראשו של הילד נעלם והוא החלים, אין יודע כיצד.

האגדה היא טריטוריה שכוללת את העל-טבעי והמופלא ומאפשרת לנו לגלות את המופלא האפשרי בנפשנו ובחיינו. בסרט מתקיים מוטיב אופייני לאגדה: מסע של ילד, שנודד מחוץ לביתו ומתמודד עם מכשולים. מסע הילד בסרט משחזר שני מוטיבים במיתולוגיה: מסע הגיבור ומסע החיפוש. מסע הגיבור מחשל את האגו הצעיר, כאשר הוא צריך להתחזק כנגד מכשולי החיים כדי להיות בעל אגו אוטונומי. מסע החיפוש הוא חיפוש אחר איכות נפש גבוהה – כמו החיפוש אחר אבן החכמים, החיפוש אחר הגביע הקדוש שמביא מרפא, החיפוש אחר מעיין החיים הנצחי והחיפוש אחר הציפור הכחולה. אפשר לומר שהסרט מתאר חיפוש אחר כוח מרפא, שהילד מייחס אותו לכוח כל-יכול שגנוז בפרפר הכחול.

באגדות מתרחשים אירועים נסיים-פלאיים שמצילים את הילד ובאים לעזרתו. המציל יכול להיות אדם טוב, פייה, יצור על-טבעי או חיה. בסרט הנדון, המציל הפלאי אמור להיות הפרפר הכחול, ובו בזמן מתגשמת לנגד עינינו האימרה העממית: "אלוהים עוזר למי שעוזר לעצמו". הפרפר הכחול הוא ההיבט הפלאי הכל-יכול שמשמש מורה דרך ואף מעניק לפיט את עצמו בסוף הדרך. כך האגדות, שמכילות הבטחה שתמיד יתגייס כוח כלשהו להצלתנו, מסייעות לילד לצאת למסע החיים. כוח ההצלה הזה מסמל את הכוח המיטיב בנפשו של הילד – ואכן הכוחות המיטיבים שלו הם נחישות ואמונה: הנחישות שמפעפת בו לצאת למסע החיפוש, האמונה ביכולתו לעמוד במסע, האמונה בכוח הכל-יכול של הפרפר הכחול ובכוחו שלו עצמו לצאת להזעיק עזרה – כוחות אלו הם שמצילים אותו. הכוח הפנימי המרכזי שמתגייס להצלה ככוח מיטיב הוא העצמי, הכוח הגרעיני הפנימי של הנפש, שמכוון את תהליכי התפתחות ודוחף אותנו להתפתחות ולריפוי עצמי. העצמי הוא מערכת אחת של גוף-נפש, ומערכת החיסון הגופנית מקבילה למערכת החיסון הנפשית. פיט הוא דוגמה למי שהחולי והנכות מגייסים בקרבו תעצומות נפש להתפתחות. הוא אינו מגייס אמונה גרנדיוזית בכוחו שלו, אלא משליך את האמונה בכוח הגרנדיוזי הכל-יכול אל הפרפר הכחול.

הסרט בכללו הוא דוגמה להורות מיטיבה של אם, שמאפשרת לילד להתפתח ולהילחם בדרכו. אמו של פיט מקבלת את האמונה שלו בפרפר ואינה מתווכחת אתו או מנסה להפריך את הפנטזיה שלו בהיגיון מציאותי. ככל הנראה, היא מבינה שהלחימה, הפנטזיה והאמונה שלו בכוח-כל-יכול הם ההישרדות שלו. פנטזיה עלולה להיות אשליה, אבל פעמים רבות היא אשליה מבורכת. בספר הסיפור שאינו נגמר חייבים להציל את ארץ פנטזיה. בסטיאן, הילד הבודד-היתום שנשאב לארץ פנטזיה כדי להציל אותה, חוזר ממנה עם כוחות חדשים להתמודדות עם קשיי המציאות שלו. למעשה, כשאנו משתמשים בדמיון מודרך לעידוד כוחות הגוף-נפש אנו משתמשים בפנטזיה. בסרט, כמו באגדה, המסע המתואר הוא חיצוני – הגיבורים נודדים בעולם ופוגשים את הקשיים בדרך – והגיבור מחויב לגייס את תעצומות נפשו כדי להתגבר על פחדיו, חולשתו ותלותו באחרים, ולהתחזק מבפנים. אנו מתייחסים לאגדה ולמיתוס כמו לחלום: הדרמה בעולם החיצוני היא השתקפות של דרמה פנימית. הפחד, וכנגדו האומץ, הגבורה, והכוחות המסייעים – הם כולם היבטי נפשו של החולם ושל גיבור האגדה.

מלכתחילה פיט מאמין שהפרפר ירפא אותו. במהלך הסרט אוסבורן נוטה להאמין שפיט יחיה. בדיוק כשאוסבורן מגלה לפיט את אמונתו זו – הפרפר מופיע. המחשבה המיטיבה היא אפוא האמונה שמביאה להתגשמותה. אחד המנגנונים האופייניים לילדים, נוכח קוצר ידם וקטנותם, הוא השלכת הפנטזיה של כוח כל-יכול אל אובייקט פלאי בעל כוח מאגי. אובייקט זה יכול להיות ישות פלאית כמו קוסמים ופיות שביכולתם למלא את משאלות הילד. לחלופין, האובייקט יכול להיות חיה או צמח פלאיים, כמו הפרפר הכחול. הנטייה האנושית היא להשליך את איכויותינו על העולם החיצוני, והמטרה של התרפיה היא להשיב את ההשלכות, כדי שהאדם יגלה את הכוחות המיטיבים (וגם המזיקים) שבנפשו הוא. במקרה שלנו, פיט אמור לגלות את הכוח המיטיב בנפשו. הוויתור של פיט על הפרפר הוא אפוא אקט בוגר של וויתור על הצורך בפנטזיה על אובייקט פלאי כל-יכול, כי הוא מגלה שהפלאי פועל בנפשו הוא, ולפיכך מוותר על הפנטזיה הגרנדיוזית שמואצלת על אחר. גם דורותי (מהקוסם בארץ עוץ) מוותרת. היא מגלה שהקוסם מארץ עוץ אינו אלא קוסם מדומה. בתחילת מסעה היא הייתה זקוקה לאמונה בוכי הוא ק. יים עבורה את הצורך בפנטזיה של כוח-על שסייע לה. אבל בסוף מסעה, כשהיא מגלה שהכוחות הם כוחותיה שלה, היא

כבר אינה זקוקה לקוסם ולכדור הפורח שלו (הכדור הפורח מסמל את הקוסם, שהוא בעצמו ככדור פורח – עורבא פרח – שמכיל רק אוויר) כדי לשוב הביתה. היא לומדת לדעת שכשתקיש בנעליה תשוב לביתה.

הכניסה ליער משולה לכניסה אל הלא-מודע. היער הוא המחוז האחר, הזר, הלא-מוכר, המאיים והמרהיב, שבו מתרחשת ההתנסות של גיבורי אגדות רבות וגם של הסיפור שלפנינו. פיט חווה את הקסם שבמפגש עם היער: חיים ראשוניים, אותנטיים, וקשר בלתי אמצעי לטבע. אבל בסוף הוא גם פוגש את ההיבט המאיים שביער: ביער ישנם גם פרפר כחול שמביא מרפא וגם שדים מאיימים. למעשה, השדים שהילד פוגש ביער הם ההתגלמות של פחדיו שלו.

פיט היתום מאב פוגש את אוסבורן, דמות גברית להזדהות, שהופכת עבורו לדמות אב ומעניקה ודאות לכך שהילד יחיה. אנו רואים בסרט שהתגלות הפרפר מתרחשת אחרי שפיט ואוסבורן נפרדים מהאם ושאר החבורה ויוצאים לבדם למסע ביער, שהוא כעין מסע חניכה של אב ובנו. אחדות האב והבן מאפשרת את ההיפרדות הנפשית של הילד מהאם המגוננת ואת ההזדהות הגברית של הילד, שהכרחית להתפתחותו.

מסע משמעותי הוא מסע שמחולל שינוי. השינוי בנפש של פיט הוא חיזוק וחיסול גופני ונפשי. הוא משתנה כשהוא מתחבר לכוחותיו הבריאים, הפיזיים והנפשיים ומתמודד עם פחדיו מבלי להירתע. ילד נכה עלול להסתגר במצוקתו ובצרכיו ולהיות תובעני כלפי המטפלים בו, כשבעיני עצמו הוא מרכז העולם. לא כך אצל פיט. במסע הוא משתנה; מילד נזקק לעזרת הזולת הוא הופך לילד שמסייע לעצמו, מחליט בוחר בדרכו. הוא אף מסייע למבוגר שאתו ועובר ממצב של מקבל לנותן.

גם אצל אוסבורן מתרחש תהליך שינוי וריפוי. מאיש קשה, סגור וממורמר, הוא נפתח ליכולת לאהוב – לאהוב את הילד. רק אז הוא מרגיש שיוכל להתקשר אל בתו. בסיפור שאינו נגמר, הילד בסטיאן יכול לשוב מארץ פנטזיה רק אחרי שהוא מתחבר לאהבתו לאביו, ובהארי פוטר ואבן החכמים, האהבה של אמו של הארי היא שמעניקה לו את כוחו המיוחד.

כאמור, בדיוק כשאוסבורן חיבק את פיט כביטוי לאהבתו וביטא גם את אמונתו שיחיה, הופיע לנגד עיניהם הפרפר הכחול. חל כאן ריפוי הדדי בין הילד לאיש המבוגר, ונוצרה מחויבות הדדית. האהבה והמחויבות ההדדית הם מרכיבים חיוניים לחיים נכונים ולהחלמה, והם חיוניים גם לקשר מטפל-מטופל.

הילד משתנה בעצמו ומשנה אחרים. האלכימאים אמרו שזו האיכות של החומר הסודי (מרקורי), חומר הריפוי והשינוי שהם חיפשו: שהוא משתנה ומשנה. גם בקשר שבין מטפל למטופל שיוצאים למסע משותף, מתרחש התהליך של שינוי הדדי. כל אחד מהם משתנה ומשנה בעקבות המסע המשותף. מתברר אפוא שתהליך השינוי שמתחולל בנפש בעת המסע הוא עצמו הריפוי המבוקש, הוא הדבר החשוב ולא היעד הקונקרטי (לדוגמה, הפרפר) שמחפשים אחריו. כמו שמתואר בשיר "איתקה" של קוואפיס:

כי תצא בדרך אל איתקה

שאל כי תארך דרכך מאד

מלאה בהרפתקאות, מלאה בדעת

[...] איתקה העניקה לך מסע יפה

אלמלא היא לא היית כלל יוצא לדרך.

יותר מזה היא לא תוכל לתת" (קוואפיס 1993: 49).

המסרים סביב היציאה למסע הם מורכבים. השאלה שעומדת בפני היוצאים למסע היא תמיד: מיהו מורה הדרך הנכון? ולאילו הנחיה להאמין? בסיפור שלנו, הפרפר הוא מורה הדרך, אך הוא גם מתעתע ומוליך לסכנות. לכן יש לשאול: האם הפרפר הוא רמאי, שהתכוון להפיל אותם לתהום (פיט אומר – "הוא שיחק בנו")? האם הפרפר מפיל אותם לתהום כדי להראות שהוא בלתי מושג ומי שרץ אחריו לא ישיגו? או שמא להפך, אולי הפרפר הוליד אותם אל נפילה למערה, כי רק מי שמוכן להתנסות בנפילה לתהום ולמצוא בקרבו משאבים להיחלץ מהם, יוכל למצוא את פרפר הנפש ולהיות ראוי לו. במילים אחרות, הפרפר הכחול מתעתע כשהוא מפתה לרוץ אחריו ולתפוס אותו, כשלמעשה, לא הוא שמביא מרפא, אלא האמונה בו והמאמץ להשיגו הם שמרפאים את פיט. אם כן, מוצגת כאן סתירה: מצד אחד, לא הפרפר הקונקרטי אלא האמונה בו היא שמביאה מרפא, ומצד אחר, בלי לצאת למסע הקונקרטי לא היה מתרחש תהליך המרפא. תהליך דומה מתרחש גם בסיפור שאינו נגמר: בתחילה בסיטואן מתמכר לקריאה בספר על ארץ פנטזיה, ובהמשך הוא נתבע להיכנס בעצמו לארץ פנטזיה ולהשתתף במסע להצלת הנסיכה. בראשית הפסיכואנליזה, פרויד אמר למטופליו שלא לעשות שינוי בחייהם עד שיסיימו את הטיפול, ואילו כיום ברור לנו שבלי עשייה והתנסות ממשית לא יחול שינוי ביכולתנו להתמודד עם החיים התמודדות של ממש.

במהלך כתיבת דברים אלו חלמתי שאחת המטופלות שלי מספרת לי חלום או סיפור ובו שמלה צבעונית. בחלומי אני אומרת לה: "ובכן, עכשיו לכי ותקני לעצמך שמלה כזו". החלום מראה את הצורך ביישום ממשי של הסמלי. כאשר באה אותה המטופלת לפגישה הבאה, היא סיפרה שבחלומה אימא שלה אמרה לה לגשת לבדיקת דם. היא שמחה מאוד, כי במציאות אמה מתנכרת לה וכלל אינה דואגת לה. בשיחתנו על החלום התברר שמצבה הרפואי של המטופלת לא היה תקין, ואכן היה היגיון בהצעה לגשת לבדיקת דם. אמרתי לה: "אולי באמת כדאי שתעשי בדיקת דם". היא הופתעה ואמרה: "חשבתי שתגידי שלחלום יש משמעות סמלית". אמרתי לה שאכן, הא.ם בחלום היא ההיבט האימהי בתוכה, וזו המשמעות הסמלית של החלום. האם המיטיבה בתוכה דואגת לה, וכדאי לה להקשיב לה ולגשת ולהיבדק. כך השתלבו יחד דמות האם בחלום ודמותי האימהית. זו דוגמה לשילוב בו בזמן של המשמעות הקונקרטית עם המשמעות הסמלית של החלום.

אפשרות אחרת להבין את ההתרחשות בסרט היא, שריצה מוגזמת אחר פנטזיה-אשליה גרנדיוזית בלתי אפשרית (כמו כוח המרפא של הפרפר הכחול) עשויה להוביל להתעלמות מסכנות המציאות, להתעלמות מהקרקע. כשמביטים למעלה (אל הפרפר המעופף) לא רואים את התהום הרובצת מתחת, וסופם של המביטים מעלה ליפול אליה. גם קלף "השוטה" בטארוט מצביע על סכנה כזו: אנו רואים שהשוטה אוהז בידו פרח ומביט למעלה – הוא בעל חזון, אמונה והשראה, הוא האמץ היוצא לדרך האינדיווידואציה ואינו מביט בתהום האורבת בדרך. אלא שלצדו של השוטה עומד כלב, שיועד להקשיב לאינסטינקטים הנכונים, והוא שמנחה אותו כדי שלא ייפול לתהום. מנגד, השוטה יודע שאין דרך בלי סכנת תהום, וגם אם ייפול אליה יוכל לצאת ממנה. לאחר שפיט ניצל, הפרפר נוחת ליד הילדה שיושבת על גזע עץ. הילדה היא התגלמות האנימה, היסוד הנשי הסבלני. כאנימה,¹ שמתווכת את חוכמת המעמקים, היא מתווכת בין פיט לחיי היער

¹ למעשה, האפיונים של הילדה מתאימים לארכיטיפ הזקנה החכמה יותר משהם מתאימים לילדה.

בעזרת השקט שלה והעמדה הבלתי רכושנית של האגו שלה. הילדה אינה שותפה לרצון לתפוס את הפרפר, להפך: כבר בהתחלה היא אומרת לפיט שהפרפר נמצא ביער כולו, בה ובו; הפרפר הוא אנו עצמנו, ואין צורך לחפש בחוץ מה שמלכתחילה נמצא בנו. הילדה מציגה עמדה שדוגלת במציאת המקום הפנימי הנכון כדי שיקרו הדברים המיוחלים, ולכן הפרפר מביא את עצמו אליה. השקפה זו מזכירה את אחד מעקרונות הדאואיזם – "כך מעצמו", ללא מאמץ או חיפוש, דרך הוויה ולא עשייה. בסרט, הילד והמבוגר מגלמים גישה גברית של עשייה, של מסע ומאמץ הישגי, ואילו הילדה מגלמת עמדה נשית של להיות ולהמתין. זה ההבדל בין הגישה המערבית, ההישגית-רכושנית, לבין הגישה השבטית, ששואפת לאיזון ולהרמוניה עם הטבע ולא לבעלות עליו.

הצבע הכחול של מושא הגעגוע של הנשמה מופיע ברומנטיקה הגרמנית כפרח כחול או כציפור הכחולה. הכחול מסמל את הרוחני. המחזה של מטרלינק (Maeterlinck) (1980) הציפור הכחולה מספר על שני ילדים שיוצאים לבקש במרחקים את הציפור הכחולה, סמל האושר, אך לבסוף מוצאים אותה בתוך ביתם. הפרפר הכחול נמצא בנפש הילד עצמו, כפי שאומרת לו הילדה. לפני שנים עזרתי למטופלת להתכוון לניתוח בתהליך של דמיון מודרך. הצעתי לה שתדמה מפגש עם משהו בעל איכות של ריפוי, חיים ועוצמה, והיא ראתה בדמיונה פרח כחול. לאחר מכן היא אמרה לי שבניתוח הזה ובניתוחים האחרים שחוותה מאז, סייע לה הפרח הכחול להתחבר לכוחותיה ולהחלים. הפרח הכחול סימל עבורה את כוח החיות של העצמי.

הפסיכולוגית היונגיאנית פרנסיס וויקס (Wickes) מספרת על אישה מבוגרת, שכל חייה שמרה בזיכרונה חלום גדול שחלמה בהיותה בת שלוש. החלום הזה חי ולבלב בנפשה ונהיה לאמונה שהעניקה לה אפשרות לחיות ולעבור את תקופת השואה; היא ידעה שחייה הם עדות להתגלמות האמונה הזאת בחיים עצמם. בחלומה היא באחו במקום גבוה. במרכז האחו עומדת חיית בהמות המקראית; ענקית, רעה ומפחידה. ליד החיה, מעוגן ומושרש בבדידותו השלווה והרצינית, צומח ללא פחד פרח אחו כחול קטן, בעל ארבעה עלי כותרת, מושלם בתמימותו. האישה אמרה שזו הייתה החוויה הראשונה שלה של "הקטן מקטן שהוא הגדול מגדול", ושתמונת הפרח ליוותה אותה בלילות האפלים של השואה כדימוי של אור שמושרש בתוך לבה. עם השנים העמיק המסר של החלום, ומשמעותו קיבלה אישור מידי החיים עצמם: הפרח העדין והשבירי אך בלתי ניתן להכחדה, שצומח בנשמת האדם, לא נהרס על ידי הבהמה של מחנות הריכוז. כך היא לא איבדה את האמונה בטוב שבלב האדם ויכלה לחפש בכל אדם את הפרח הזה ולהזין אותו (Wickes 1978: 258).

הנוכחות הממשית של הפרפר או הפרח הכחול, שהם סמלי העצמי, יכולים להפעיל בנפש את כוחות הריפוי והלכידות של הנפש. הנוכחות של הממשי בעולם מפעילה את הארכיטיפ בנפש. הפרפר הכחול הוא כיופייה הרוחני של הנשמה. פרפר מסמל את הנשמה ואת תהליכי גלגולה מהגולם לפרפר. כך הוא מסמל את הנפש שמסוגלת לטרנספורמציה, כשהיא משתנה ממצב גולמי למצב מפותח יותר. אבל הפרפר גם מגלם את השביריות שלו, אם תיגע בו – תמעך אותו ותמחק את צבעיו, שכן אפשר למעוך אותו בקלות. קשה ללכוד את הפרפר, הוא חמקמק. החמקמקות המתעתעת שלו היא סוד קסמו. במחזה הכלה וצייד הפרפרים מאת נסים אלוני (1966) הכלה חמקמקה כמו הפרפר ואי אפשר לצוד אותה. לצוד את הפרפר – הרי זה כמו להמית אותו. צידי הפרפרים תוקעים בהם סיכה כדי להוסיפם לאוסף הפרפרים שלהם, וכך הם ממיתים את הגעגוע אליהם. לכן, בסרט, הפרפר צריך לשוב לחופשי. בסרט האספן של ויילר (Wyler 1965) מסופר על

בחור, צייד פרפרים (השחקן טרנס סטמפ [Stamp]), המנותק מקשרים אנושיים. הוא חוטף בחורה, כולא אותה ומנסה להכריח אותה לאהוב אותו ולהיות שלו, וכך גורם למותה. הניסיון לכלוא את הנפש ולתפוס בעלות עליה ממית אותה. זו הדרך הקונקרטיה הכוחנית של בחור שהוא חסר יכולת התקשרות אמיתית ליסוד הנשי בנשמתו ובאישה מולו, שהוא חסר קשר לאנימה. היכולת לשחרר את הפרפר נעשית בהכרה שלא הפרפר חשוב אלא החיפוש אחריו, שהוא חיפוש משאבי הנפש של הילד עצמו. הוויתור על הפרפר הוא כמו הוויתור במסע החיפוש בנוסח זן, בסיפור "עשר התמונות של הפר" (רז ודאור 1996): לאחר שהאיש הביא הביתה את הפר שכה התייגע למצוא ולאלף, הוא משחרר אותו. אין לו עוד חפץ בפר עצמו, בהישג הקונקרטי, כי כבר הגשים את הדרך בחיפוש אחריו.

הסרט כולל את שתי האופציות: לצאת למסע קשה של התמודדות עם קשיי גוף ונפש או להמתין בשקט. אבל למעשה, שתי האופציות האלה אינן מוצגות כמנוגדות. אפשר לומר שהשילוב בנפש בין העמדה הגברית-אקטיבית של החיפוש והמאמץ לבין העמדה הנשית של היות בהמתנה ובשלווה עם עצמיותך, הוא שמביא לשינוי ולמרפא. כאשר מבינים את הסרט כאגדה או כחלום, כל הדמויות הן חלקי הנפש של החולם עצמו. בנפש ישנו הצד הגברי, האקטיבי והנאבק וגם הצד הנשי, הממתין. ואולי, כמו בסיפור אילוף הפר, אחרי שהילד סיים את משימת המסע האקטיבי, יכולה להופיע בנפשו עמדת ההמתנה הפסיבית, שמוותרת על בעלות ורכושנות. לאחר שהילד חווה את התנסותו כגיבור נאבק, מתמודד, אקטיבי ופועל – רק אז הפרפר יכול להופיע ולתת את עצמו, ואז גם אפשר לוותר עליו.

אחד מסיפורי הזן מספר על אדם זקן חכם מאוד שהתגורר בכפר בסין לפני שנים רבות. אדם זה היה יכול להביט בידיהם הקפוצות של אנשים ולומר מה יש בהן, וגם ידע ליעץ לאנשים ולכוון אותם בחייהם. באותו הכפר היה אדם שהתנגד לדרכו ורצה להכשיל אותו. אמר האדם בלבו: אני אתפוס פרפר כחול, אחזיק אותו בידיי, ואשאל את האיש החכם: מה יש לי ביד? האיש החכם ללא ספק יענה לי שיש בידי פרפר, ואז אקשה עליו ואשאל אותו: האם הפרפר מת או חי? אם יענה שהפרפר חי, אמית אותו במעיקה במהירות, אפתח את ידי ואומר לו: ראה, הפרפר מת. ואם יאמר שהפרפר מת, אפתח את ידי ואראה לו כי הפרפר חי, ואפריח אותו.

בא האדם אל החכם ופרפר בידיו, והמתין בתור. כשהגיע תורו, פנה אל החכם ושאל אותו: מה יש בידי? הביט החכם בידו והשיב לו שבידו יש פרפר. האדם צחק בלבו, ושאל האם הפרפר חי או מת. הביט החכם בעיניו של אותו האדם ואמר לו: החלטה זו האם יחיה או ימות הפרפר נתונה בידיך, ואתה תחליט. כך הם החיים שלנו, אין צורך להאשים איש כשמשוהו אינו מסתדר. החיים הם שלנו, כמו הפרפר הכחול, אנחנו בוחרים מה לעשות בהם. למשמע הדברים, שחרר האדם את הפרפר הכחול לחופשי והתנצל בפני החכם. בסרט, הילד פית בוחר מה לעשות בחייו. אנו רואים שהפרפר הכחול משרת את פית כסמל. סמל אינו דבר מה קונקרטי שיש לתפוס בידיים, הוא אינו סימן לדבר אחד ויחיד, אלא הוא הרה משמעויות. יש להניח לו לעופף לפנינו, כדי שנוכל לחוות את יופיו ואת ההתפעמות ממנו.

האגדה, החלום והאמנות דוברים שפה סמלית, והסמלים הם כפרפרים שאנו מנסים לתפוס ולפרש. ואולם ישנה סכנה שבפרשנות נמעך ונמית אותם. בעיניי, הפרפר ההולך ובא כרצונו הוא גם מטפורה להשראה, שברצותה באה אליי, ברצותה היא עפה ממני והלאה – ולעולם לא תהיה שלי.

